

เกร็ดความรู้

ทรัพยากรธรรมชาติ

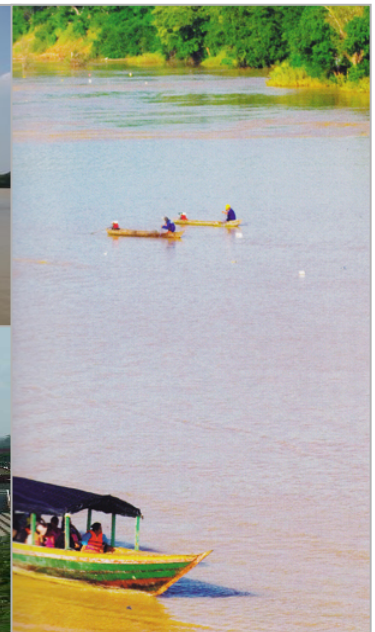

เรื่อง คุณค่าของป่าต้นน้ำลำธาร

ฉบับประจำเดือนมกราคม 2553

โดย สำนักส่งเสริมและประมวลชน
ส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วม

เมื่อพูดถึงป่าต้นน้ำลำธาร คนทั่วไปคงคิดถึงป่าไม้ที่อยู่บนภูเขาของภาคเหนือของประเทศไทย หรือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีลักษณะเป็นภูเขาสูงที่สลับซับซ้อนกันเป็นแหล่งกำเนิดของลำน้ำสำคัญของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำปิง แม่น้ำวัง แม่น้ำยม แม่น้ำน่านทางภาคเหนือ และแม่น้ำชี แม่น้ำมูล แม่น้ำโขง ทางภาคอีสาน ในภาคใต้ก็มีแม่น้ำสำคัญๆ ได้แก่ แม่น้ำตาปี แม่น้ำสุโขทัย โกลก แม่น้ำหลังสวน ภาคตะวันออกก็มีแม่น้ำท่าจีน แม่น้ำแม่กลอง จะเห็นได้ว่า แม่น้ำต่างๆ ของประเทศไทยมีแหล่งกำเนิดมาจากป่าไม้ที่เป็นป่าธรรมชาติ ซึ่งปกคลุมพื้นที่ที่เป็นภูเขาสูง

D : อนุรักษ์:เกร็ดความรู้...ทรัพยากรธรรมชาติ...ฉบับประจำเดือนมกราคม 2553

.... เรื่อง คุณค่าของป่าต้นน้ำลำธาร....

ฉะนั้น **ป่าต้นน้ำลำธาร** ก็คือ ป่าธรรมชาตินั่นเอง ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่มนุษย์เราไปจำแนกป่าธรรมชาติออกเป็นชนิดต่างๆ มากมาย เช่น ป่าดิบชื้น ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณแล้ง ป่าเต็งรัง ป่าแพะ ป่าชายเลน ป่าพรุ เป็นต้น ไม่ว่าจะเรียกชื่ออย่างไร ป่านั้น ๆ ธรรมชาติสร้างขึ้นมาให้มนุษย์และสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตได้ใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะมนุษย์เป็นผู้ใช้ประโยชน์มากที่สุดและทำลายมากที่สุดด้วย ไม่ว่าจะเป็นป่าชนิดใด นั่นก็คือป่าธรรมชาติที่ทรงคุณค่า เป็นป่าที่มีพลังงานหมุนเวียนตามระบบนิเวศทางธรรมชาติ อันเป็นประโยชน์มหาศาลของมนุษย์ เป็นทั้งแหล่งกำเนิดของปัจจัยสี่ในการดำรงชีวิตแก่มนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม

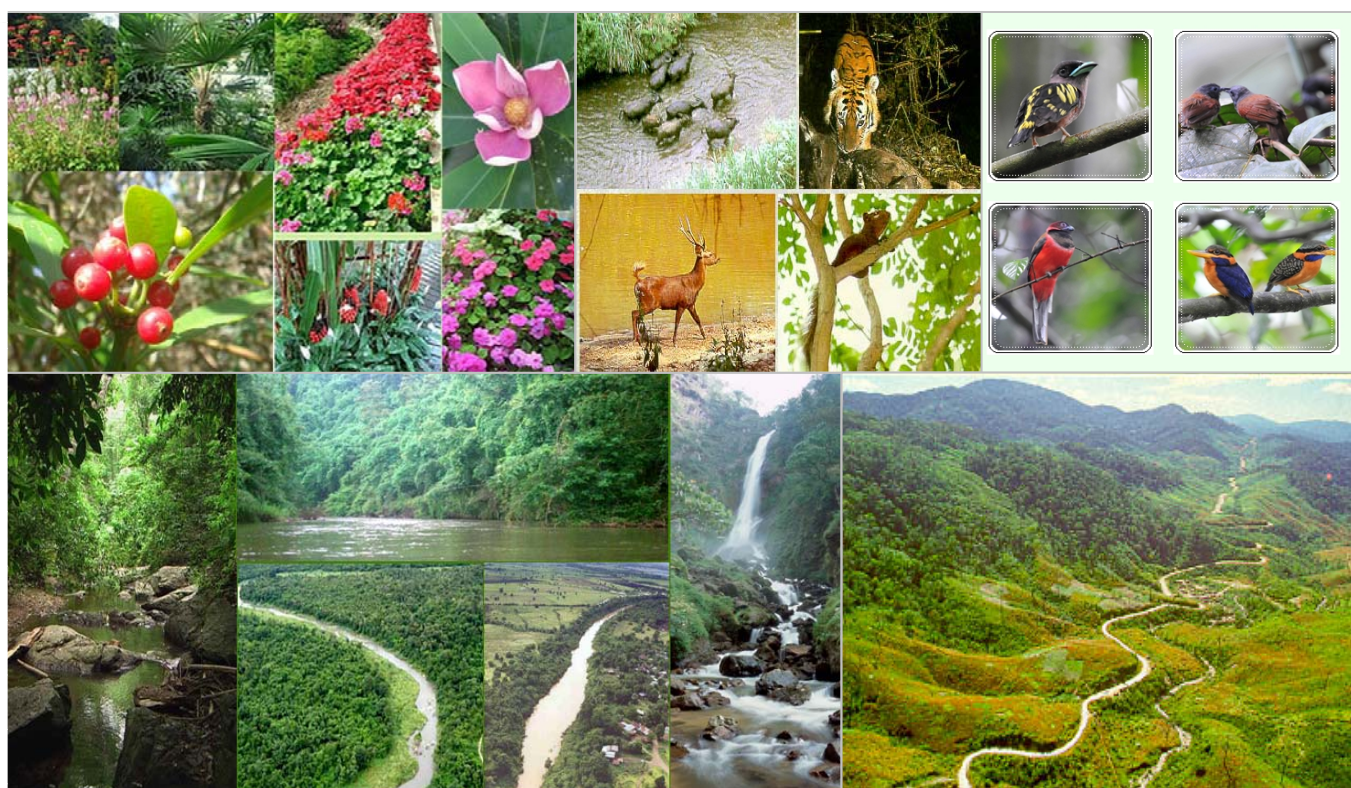

นอกจากนั้นยังเป็นปัจจัยการผลิตทางการเกษตรของคนไทยที่สำคัญ กล่าวคือ เป็นแหล่งกำเนิดน้ำที่เป็นปัจจัยหลักในการทำเกษตร การทำอุตสาหกรรมทุกชนิด ตลอดจนการอุปโภคบริโภคของทุกคนในประเทศไทย ดังนั้น เราสามารถเรียก **ป่าธรรมชาติ** เป็น **ป่าต้นน้ำลำธาร** ก็ไม่ผิด เพราะป่าทุกชนิดก็กักเก็บน้ำไว้และปล่อยออกมาสู่ที่ต่ำกว่าจำนวนมากบ้าง น้อยบ้าง ขึ้นอยู่กับชนิดของป่านั้นๆ ที่เราจำแนกเรียกชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ ป่าธรรมชาติ หรือป่าต้นน้ำลำธาร จะประกอบไปด้วยพืชพันธุ์นานาชนิด ขนาดเล็กใหญ่ปะปนกัน มีทั้งไม้ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง ขนาดเล็ก ไม้พื้นล่างที่อยู่ใต้ต้นไม้ขนาดใหญ่ หรือไม้ที่ปกคลุมหน้าดินหลากหลายชนิด ในป่าแห่งหนึ่งจะมีต้นไม้ขนาดต่างๆ สูงบ้างต่ำบ้าง เรือนยอดแผ่กว้างกว่าต้นไม้ที่มีขนาดเล็ก เรียงสลับซ้อนกันเป็นชั้นเสมือนเอาร่มกันฝนมาเรียงซ้อนกันหลายๆ ขนาด

นอกจากพันธุ์ไม้ที่มากมายหลากหลายชนิดแล้ว ในป่าธรรมชาติยังมีสัตว์ป่านานาชนิด ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ขนาดใหญ่ เช่น ช้างป่า ควายป่า กระทิง หมี กวาง เก้ง เลียงผา กระซัง อีเห็น ค่าง ไก่ป่า หมูป่า งู เต่า กบ เขียด และอื่นๆ อีกมากมาย และยังมีชนิดต่างๆ ที่นับไม่ถ้วนอยู่อาศัยร่วมกันเป็นระบบนิเวศของป่า

แต่ที่สำคัญที่สุดป่าธรรมชาติเป็นผู้ให้กำเนิดเส้นทางของสายธารน้ำจากลำห้วยเล็กๆ บนยอดเขาสูง ไหลลงสู่ลำห้วยขนาดใหญ่ขึ้นเป็นลำคลอง และแม่น้ำ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่ทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อประเทศไทยอย่างมหาศาล เป็นต้นทุนการผลิตของทุกคนทุกอาชีพ ของคนไทยทุกหมู่เหล่า ไม่ว่าจะเป็นการเกษตร อุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การค้า ทุกภาคส่วนต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต

ในการทำกิจกรรมทุกอย่าง จะเห็นได้ว่าไม่ว่ามนุษย์จะทำอะไรก็ต้องใช้น้ำ จะขาดน้ำไม่ได้ ดังนั้นป่าธรรมชาติหรือป่าต้นน้ำลำธารจึงเป็นหัวใจสำคัญของประเทศ ลำธาร ลำห้วย ลำคลอง แม่น้ำ เปรียบเสมือนเส้นเลือดที่หล่อเลี้ยงชีวิตของประเทศไทย หากป่าธรรมชาติ (ป่าต้นน้ำลำธาร) เสื่อมโทรม เสียหาย ไม่สามารถทำหน้าที่ได้ตามปกติหรือตามธรรมชาติแล้วอะไรจะเกิดขึ้น สายธาร สายน้ำ ที่เปรียบเสมือนเส้นเลือดก็จะไม่อาจทำหน้าที่สูบฉีดเลือดไปหล่อเลี้ยงส่วนต่างๆ ของประเทศได้ตามปกติ

ปัจจุบันพื้นที่ป่าต้นน้ำเสื่อมโทรมมาก เนื่องมาจากสาเหตุประการแรก คือ การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าไม้ เพื่อเปลี่ยนแปลงพื้นที่ไปทำเกษตรกรรม ทั้งนี้เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็วทำให้ขาดที่ดินทำกิน จึงต้องมีการบุกรุกทำลายป่าเปลี่ยนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม โดยอาจสรุปได้ว่าผู้บุกรุกป่าแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือชาวไทยบนพื้นที่ราบและชาวเขามบนพื้นที่สูง

จากการศึกษาของอุทยานวิทยาศาสตร์พระจอมเกล้า ณ หว้ากอ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์พบว่า ชาวไทยที่ราบตัดป่าทำธุรกิจ ส่วนชาวเขาตัดป่าเพื่อเพาะปลูก โดยจะทำเกษตรชั่วคราวที่เดิมประมาณ 4 - 5 ปี เมื่อดินหมดความสมบูรณ์ก็ทำการเคลื่อนย้ายทำลายป่าเพื่อทำเป็นพื้นที่เกษตรกรรม อีกประการคือ การเผาป่าทำไร่ เผาป่าล่าสัตว์ ซึ่งในฤดูร้อนสภาพป่าจะแห้งโดยเฉพาะหญ้าและไม้พื้นล่างที่เป็นเชื้อเพลิงอย่างดี

ในภาคเหนือและภาคอีสานมีฝนน้อย จึงเกิดการเผาป่ายาวนานกว่าภาคอื่นๆ โดยส่วนใหญ่เกิดในป่าดิบแล้ง ป่าเต็งรัง และบริเวณทุ่งหญ้า เผาป่าทำให้เศษใบไม้บริเวณผิวหน้าดินถูกเผาผลาญ เป็นผลให้พื้นดินขาดสิ่งปกคลุม ที่ดูดซับน้ำ เมื่อดินบริเวณผิวหน้าดินเมื่อถูกความร้อนจากไฟจะแห้งแข็งเป็นมัน ไม่ดูดซับน้ำ เมื่อฝนตกทำให้เกิดการ ไหลบ่าของหน้าดินมากขึ้นและเกิดการกัดเซาะได้ง่ายอย่างยิ่ง เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น

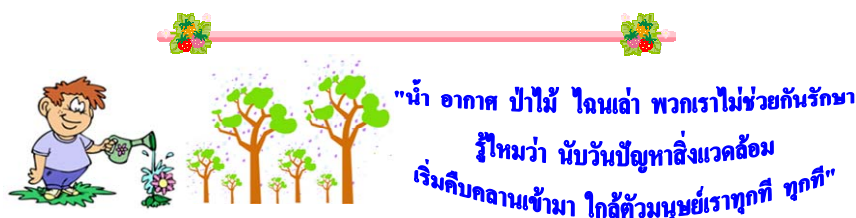
ประการแรกปัญหาดินถล่ม เกิดจากฝนตกหนัก เป็นเวลานาน ทำให้ดินบนลาดเขาไม่สามารถดูดซับน้ำ ได้ทั้งหมด จึงเกิดการไหลลงตามลาดเขาพร้อมกับน้ำฝน ที่ตกลงมา ทำให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สิน มากมาย

ประการที่สองปัญหาน้ำแล้ง หากสังเกตปริมาณน้ำ ในปีหนึ่งๆ ภาคเหนือในหน้าฝนจะมีปริมาณน้ำไหลร้อยละ 80 และปริมาณน้ำไหลในหน้าแล้งร้อยละ 20 ซึ่งถือเป็น สัดส่วนที่ค่อนข้างมาก ส่วนภาคอีสาน มีปริมาณน้ำไหล ร้อยละ 90 - 95 ในหน้าฝน แต่เหลือเพียงร้อยละ 5 -10 ใน หน้าแล้ง หมายความว่า เรามีน้ำมากในหน้าฝน แต่มักท่วม และหลากไปหมด เก็บไว้ไม่อยู่ พอถึงหน้าแล้งก็ไม่มีน้ำให้ใช้ ดังเช่นน้ำในอ่างเก็บน้ำที่หน้าฝนชาวบ้านไม่ต้องการน้ำจาก อ่างเก็บน้ำมากนัก เพราะฝนตกชุก ปลุกข้าวได้สบายๆ แต่พอหน้าแล้งน้ำในอ่างเก็บน้ำกลับแห้งตามไปด้วย หรือ บางปีก็มีน้ำน้อยไม่พอใช้

การอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร คือ การใช้ การดูแลรักษา และปรับปรุงฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่สำคัญ ได้แก่ ป่าไม้ ดิน และน้ำ ด้วยวิธีการที่เหมาะสม โดยให้มีการสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติน้อยแล้วได้รับประโยชน์คุ้มค่า ดังนั้นเราควรใช้หลักพื้นฐานตามแนวพระราชดำรินในการอนุรักษ์ต้นน้ำที่ว่า “เมื่อมีป่าก็จะมีน้ำ มีดินอันอุดม มีความชุ่มชื้นของอากาศ และเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิตของคน โดยวัตถุประสงค์ปลายทางอยู่ที่การเกื้อกูลการดำรงชีวิตของมนุษย์ และการอยู่ร่วมกันของคนกับป่า” เพื่อแก้ปัญหาที่ได้กล่าวไปเราจึงต้องหาวิธีเปลี่ยนผู้ทำลายทรัพยากรให้กลายมาเป็นผู้อนุรักษ์ทรัพยากร โดยการดำเนินนโยบายที่เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยสิ่งแรกที่เราควรทำ คือ ส่งเสริมการศึกษา เช่น เพิ่มเนื้อหาการเรียนเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นน้ำ และการอนุรักษ์ต้นน้ำ และจัดหน่วยงานของรัฐไปอบรมชาวบ้านเพื่อให้ชาวบ้านมีความรู้ เมื่อชาวบ้านมีการศึกษา มีความรู้ ก็ย่อมเกิดความเข้าใจ เกิดสำนึกทางสังคม และสำนึกในทางอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ต่อมาคือ ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการปลูกป่า และจัดการทรัพยากรด้วยตนเอง เช่น ป่าไม้ชุมชน เพราะนอกจากจะได้ป่าเพิ่มแล้วยังเป็นการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพเพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่คนในชุมชนอีกด้วย เมื่อปฏิบัติตามขั้นตอนนี้แล้วคนในชุมชนจะมีความรู้ว่าการทำลายทรัพยากร สิ่งใดเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากร และจะไม่กลับไปทำลายมันอีกเพราะไม่จำเป็นที่จะทำแล้วเนื่องจากมีอาชีพและรายได้พอกับการดำรงชีพ การพึ่งพาของคนและป่าเช่นนี้จะทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน

ป่าอยู่ได้เพราะคน...และจะหมดไปเพราะคนเช่นกัน
ธรรมชาติจึงลงโทษคน...เพราะคนไม่ช่วยกันดูแลและหวงแหน

แหล่งที่มาข้อมูล

<http://www.paro12.com/2009/bk/1.pdf>

<http://patyawut.blogspot.com/>

...ร่วมสร้างสรรค์ความรู้โดย...

ส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วม สำนักส่งเสริมและประสานมวลชน

กรมทรัพยากรน้ำ